

**Απολλωνίου Κιτιέως «Περί Ἄρθρων πραγματεία»
Υπόμνημα στο έργο του Ιπποκράτη «Περί άρθρων»**

Λογο - τεχνικές αρθρώσεις

Συντονίστρια:

Πόπη Χριστοφόρου-Πούγιουρου, Φιλολόγος, Γραφείο Αναλυτικών
Προγραμμάτων

Εισηγήτρια:

Παναγιώτα Πούγιουρου – Ιωάννου, Βιολόγος, Λύκειο Εθνομάρτυρα
Κυπριανού Στροβόλου

Συνεργάστηκαν:

Αυγούστα Κοκκοφίτου, Βιολόγος, Λύκειο Εθνομάρτυρα Κυπριανού
Στροβόλου

Ανδρούλα Σαββίδου, ΒΔ, Φιλολόγος, Λύκειο Εθνομάρτυρα Κυπριανού
Στροβόλου

Μαρίνα Γεωργίου, Φιλολόγος, Λύκειο Εθνομάρτυρα Κυπριανού
Στροβόλου

Εργάστηκαν οι μαθήτριες/μαθητές του Λυκείου Εθνομάρτυρα Κυπριανού
Στροβόλου:

**Χριστίνα Χριστοφορίδου, Μαρίνα Νεοκλέους, Μαρία Πούγιουρου,
Ιωάννα Γεωργίου, Γεωργία Στυλιανίδου, Νίκη Νεοκλέους, Ανδρέας
Χρυσοστόμου, Τιμόθεος Ζήνωνος, Μιχάλης Ιωάννου.**

Γιατί Λόγο - τεχνικές αρθρώσεις;

Γιατί ο λόγος αρθρώνεται με την τέχνη.

Γιατί ο λόγος αρθρώνεται με τις διάφορες τεχνικές.

Γιατί η τέχνη και οι τεχνικές αρθρώνονται μεταξύ τους.

Γιατί λόγος - τέχνη - τεχνικές συμπλέκονται

αρμονικά και παρουσιάζουν τις αρθρώσεις του σώματος.

Η αρχαία ιατρική συμπλέκεται με τη σύγχρονη.

Οι άνθρωποι του παρόντος συνομιλούν και

ζωντανεύουν παραστατικά το

παρελθόν.

Μέσα από την ενασχόλησή μας με το έργο του Απολλώνιου Κιτιέα προέκυψε η πολυμορφική αυτή εργασία, που φέρνει ζωντανά κοντά μας τον αρχαίο ελληνικό κόσμο, με τη μεσολάβηση του λόγου, της τέχνης και της τεχνικής: κατασκευές, ζωγραφική, αναπαράσταση και βίντεο αρθρώνονται αρμονικά και δημιουργικά. Η παρούσα εργασία αποτελεί το αποτέλεσμα αρμονικής συνεργασίας μιας ομάδας μαθητών/τριών που έχουμε ως επιλεγόμενα τα μαθήματα της Βιολογίας και των Αρχαίων Ελληνικών με τις καθηγήτριές μας.

Για την εργασία αυτή, μελετήσαμε τις απόψεις και πρακτικές εφαρμογές του Απολλώνιου του Κιτιέα αναφορικά με τις ανατάξεις των

εξαρθρώσεων και αναζητήσαμε τη θέση της σύγχρονης ιατρικής για το ίδιο θέμα. Συζητήσαμε με ειδικό ορθοπαιδικό, προετοιμάσαμε τις αναπαραστάσεις κάποιων ανατάξεων εξαρθρωμένων αρθρώσεων και κατασκευάσαμε τις πόρτες που θα χρειαζόμασταν στην ανάταξη ώμου.

Εισαγωγή

Η ιατρική επιστήμη στην Αρχαία Ελλάδα και Κύπρο αποτελεί μέχρι σήμερα τον θεμέλιο λίθο της σύγχρονης ιατρικής. Με απόλυτο σεβασμό, οι σημερινοί γιατροί ακολουθούν βασικές αρχές που θεμελίωσαν οι πατέρες της ιατρικής, όπως ο Ιπποκράτης, ο Ζώπυρος, ο Απολλώνιος ο Κιτιεύς, ο Διαγόρας ο Κύπριος και ο Απολλόδωρος ο Κιτιεύς.

Γνωστοί και άγνωστοι μελετητές της ιατρικής επιστήμης στην αρχαιότητα παρελαύνουν μέσα από τα κείμενα της Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας. Η ενασχόλησή μας με το Ανθολόγιο στάθηκε η αφορμή να ανακαλύψουμε για μια ακόμα φορά πόσο πλούσιος και συνάμα πόσο επίκαιρος και ζωντανός είναι ο αρχαίος ελληνικός κόσμος. Γνωρίσαμε μια μεγάλη μορφή, τον Απολλώνιο Κιτιέα, τα έργα του οποίου μας εξέπληξαν.

Ο Απολλώνιος καταγόταν από το Κίτιο της Κύπρου, σπούδασε ιατρική στην Αλεξάνδρεια ή κατά μια άλλη εκδοχή στο Κίτιο. Υπήρξε ο σημαντικότερος όλων των Κυπρίων γιατρών και η ιατρική του γνώμη θεωρήθηκε έγκυρη και αυθεντική σύμφωνα με τον Ηρωδιανό.

Στο συγγραφικό του έργο συγκαταλέγονται αρκετά βιβλία για τα φάρμακα, αλλά το πιο σημαντικό είναι το *περί άρθρων* που είναι μια

σπουδή για τη διδασκαλία του Ιπποκράτη. Το βιβλίο αυτό γράφτηκε στην Κύπρο κατ' εντολήν του βασιλιά Πτολεμαίου (81-58 π.Χ.). Είναι χωρισμένο σε τρία τμήματα και κάθε τμήμα είναι γραμμένο σε διαφορετική εποχή. Κάθε τμήμα εξετάζει διαφορετικά μέρη του σώματος και περιλαμβάνει ζωγραφισμένες εικόνες, οι οποίες επεξηγούν παραστατικά τη θεωρία.

Ένα αντίγραφο του έργου αυτού βρέθηκε στη βιβλιοθήκη του βυζαντινού γιατρού Νικήτα και τώρα φυλάσσεται στη Φλωρεντία. Είναι το μόνο κυπριακό έργο που σώζεται ολόκληρο.

Κείμενα του Απολλώνιου χρησιμοποιούνται σήμερα από σπουδαστές της ιατρικής. Τα χειροποίητα ζωγραφισμένα σχέδια του Απολλώνιου από τα βιβλία του στις αρθρώσεις έχουν εκτεθεί σε διάφορες ιατρικές και ιστορικές εκθέσεις. Η Λαυρεντιανή βιβλιοθήκη της Φλωρεντίας, όπου φυλάσσεται το αρχικό χειρόγραφο, μόνο σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις επιτρέπει την απομάκρυνσή για τους σκοπούς των εκθέσεων αυτών.

Λογο-τεχνικές Αρθρώσεις

Ο Απολλώνιος ο Κιτιεύς, στο έργο του σχολιάζει τρόπους ανάταξης που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν εύκολα, όποτε υπήρχε ανάγκη. Θα ακολουθήσουν 4 τρόποι ανάταξης, τους οποίους θα συγκρίνουμε με σύγχρονες μεθόδους, σύμφωνα με τις οδηγίες του Δρα Νίκου Μαρουδιά, Ειδικού Ορθοπεδικού.

Αρχικά επισημαίνεται ότι ο χειροπράκτης ή ο γιατρός που θα εφαρμόσει αυτές τις πρακτικές θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πάσχοντα.

« ..ειδέναι μὲν οὖν χρὴ ὅτι φύσιες φύσιων μέγα διαφέρουσιν εἰς τὸ ῥηϊδίως ἐμπίπτειν τὰ ἐκπίπτοντα.»

Πρέπει, λοιπόν, να γνωρίζει κανείς ότι κράσεις (φύσεις) από κράσεις διαφέρουν πάρα πολύ μεταξύ τους ως προς την ευκολία ανάταξης των εξαρτημάτων.

Γιατί είναι αναγκαίο αυτός που πρόκειται να πραγματοποιήσει μεθοδικά μια ανάταξη αρθρώσεων, να λαμβάνει υπόψη τη διαφορά που υπάρχει στον καθένα ως προς την ιδιοσυγκρασία (φύση), τη συνήθεια και την ηλικία, για να μη χρησιμοποιεί μια και την αυτή μέθοδο σ' όλες τις περιπτώσεις, και όπου δεν πρέπει.

- **Ανάταξη άρθρωσης ώμου με τη βοήθεια δίφυλλης πόρτας**

τὸ αὐτὸ δὲ ποιεῖ καὶ ὑπὲρ δικλίδος θύρης ἀναγκάζειν.

...«Γενικά δε για την ανάταξη ώμου πρέπει να προνοεί κανείς, όπως έχει διευκρινιστεί, και για τα υπόλοιπα που μπαίνουν στη μασχάλη για να γεμίσει η κοιλότητα και για το ξύλο, πώς θα τοποθετηθεί όσο γίνεται πιο βαθιά και μεταξύ της κεφαλής του ώμου και των πλευρών και πώς να μην είναι γυρισμένη η προεξοχή του προς τις πλευρές αλλά προς το εσωτερικό του ώμου».....

Για την ανάταξη άρθρωσης ώμου ακολουθούνται παρόμοιες τεχνικές και σήμερα, χωρίς βέβαια να χρησιμοποιείται η δίφυλλη πόρτα, αλλά η τοποθέτηση υπομοχλίου ή αντικειμένου. Η έλξη του ώμου οδηγεί στην αποθεραπεία. Η μέθοδος αυτή ονομάζεται Ιπποκράτειος μέθοδος και χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα για τις εξαρθρώσεις του ώμου.

Με τη μέθοδο αυτή μπορεί να υπάρξει τραυματισμός ιστών και νεύρων ή ακόμα και μόνιμη αναπηρία από μια λάθος κίνηση. Σήμερα, χρησιμοποιείται η χειρουργική επέμβαση μόνο όταν οι σύνδεσμοι του

ώμου αλλά και οι μαλακοί ιστοί υποστούν ανεπανόρθωτη ζημιά.

Για να γίνει αντιληπτός ο τρόπος ανάταξης εξάρθρωσης ώμου, φτιάξαμε αντίγραφο της δίφυλλης πόρτας, η οποία χρησιμοποιήθηκε κατά την παρουσίαση της εργασίας για αναπαράσταση, σύμφωνα με τον Απολλώνιο.

- **Ανάταξη άρθρωσης αγκώνα**

«...ἀλλά τοί γε διὰ τῶν κατὰ μέρος λόγων ποιήσω τοῦτο φανερόν, διότι παραρθρεῖ μὲν ἀγκῶν διχῶς, ἐξαρθρεῖ δὲ κατὰ τέσσαρας τρόπους.»

...« Γιατί στον λεγόμενο πήχυ που αποτελείται από δύο οστά, αυτό που βρίσκεται εσωτερικά ενώνεται με τον βραχίονα και κλίνει κυρίως προς τα έξω, κι αυτό ως γνωστόν ονομάζεται κερκίδα· αυτό δε που βρίσκεται εξωτερικά πατά στην κοιλότητα του βραχίονα και ονομάζεται ωλένη, συγκρατιέται από την κορυφή του αγκώνα ξεχωριστά από κάθε μία από τις δύο προεξοχές, και απ' αυτή που βρίσκεται στο εσωτερικό του αγκώνα, με την οποία

έχουμε συνηθίσει να μετράμε τον πήχυ, και απ' αυτή που βρίσκεται στο εξωτερικό, που καταλήγει έξω από τον βραχίονα. Απ' αυτά λοιπόν τα οστά, αυτό που ονομάζεται κερκίδα, που εκ φύσεως βρίσκεται στο εσωτερικό, παθαίνει διάστρεμμα μόνο όταν κλίνει ή προς τα πλευρά ή προς τα έξω
»....

Η άρθρωση του αγκώνα είναι μια ανατομικά ασταθής άρθρωση. Ωστόσο, είναι μια από τις αρθρώσεις που δύσκολα εξαρθρώνονται, διότι η χρήση της είναι περιορισμένη. Η περιγραφή της άρθρωσης του αγκώνα,

σύμφωνα με τον Απολλώνιο, δεν είναι απόλυτα ακριβής. Ο τρόπος ανάταξης που ακολουθείται σήμερα μοιάζει πολύ με αυτόν που περιγράφει ο Απολλώνιος.

- **Ανάταξη άρθρωσης χεριού**

« ..τῆς <χειρὸς> ἐπὶ τραπέζης κατὰ τὸ ἐναντίον τιθεμένης

ἢ τῆ χειρὶ ἢ τῆ πτέρνῃ τὰ ἐξέχοντα καταβιβασθήσεται.»...

« ...Τα προς τα πλάγια, λοιπόν, διαστρέμματα μπορούν να αναταχθούν με έκταση και με πίεση των μερών που εξέχουν προς την αντίθετη κατεύθυνση· αυτά δε που γίνονται προς τα μέσα ή προς τα έξω, (μπορούν να αναταχθούν) όπως ακριβώς έχει προηγουμένως υποδείξει: Αφού τοποθετηθεί το χέρι (του πάσχοντος) πάνω στο τραπέζι, με την παλάμη τους προς τα κάτω, ή με το χέρι ή με την πτέρνα θα πιεστούν προς τα κάτω τα μέρη που εξέχουν...»

Θεωρείται μια από τις χειρότερες μορφές εξάρθρωσεων στα οστά. Ο καρπός αποτελείται από μικρά οστά, των οποίων η αποθεραπεία είναι δύσκολη.

Παλαιότερα, πίεζαν στο σημείο του πόνου για να βάλουν το οστό στη θέση του. Σήμερα, για διαπίστωση της ζημιάς στο χέρι χρησιμοποιούν τις ακτινογραφίες και μετά, ανάλογα με την περίπτωση, προτείνεται και ανάλογη θεραπεία: καταρχήν επιχειρείται η τοποθέτηση του οστού στην θέση του χρησιμοποιώντας πίεση και ακολούθως χειρουργική επέμβαση.

- **Ανάταξη άρθρωσης σπονδύλου**

«..ἀτὰρ καὶ ἐπιβῆναι τῷ ποδὶ καὶ ὀχηθῆναι τὸ σῶμα καὶ ἡσύχως ἐπισεῖσαι οὐδὲν κωλύει. τοιοῦτον δὲ ποιῆσαι μετρίως ἐπιτήδειος ἂν τις εἴη τῶν ἀμφὶ παλαίστρῃ εἰθισμένων.»

« ...Αλλά και να πατήσει κανείς πάνω (στο ύβωμα) με το πόδι και να καθίσει (ακόμα) πάνω στο σώμα και να ασκήσει ήρεμα πίεση από πάνω, τίποτα δεν εμποδίζει. Μιαν τέτοιου είδους μέθοδο θα ήταν κατάλληλος να εφαρμόσει σωστά κάποιος από αυτούς που συχνάζουν στην παλαίστρα. Και αυτός ο τρόπος (ανάταξης) που διαφέρει από την έκταση με ονίσκους, θα μπορούσε να γίνει έτσι· τους δε ονίσκους πρέπει ή να τους τοποθετούμε μέσα στο έδαφος, δίπλα στη σανίδα που τοποθετείται κάτω απ' αυτόν που πρόκειται να υποστεί έκταση, ή να τους στερεώνουμε πάνω σ' αυτήν...»

Η εξάρθρωση σπονδύλων ήταν διαγνωστικό λάθος, διότι η απαιτούμενη τεχνολογία δεν υπήρχε την τότε εποχή για ακριβή διάγνωση. Οι συνήθεις πόνοι στη μέση μπορεί να ήταν συνέπεια άλλων παθολογικών καταστάσεων. Σήμερα, η αποθεραπεία του εξάρθρωμένου σπονδύλου γίνεται μόνο χειρουργικά. Παλαιότερα, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούσαν

μπορούσαν να προκαλέσουν ανεπανόρθωτη ζημιά στο σπόνδυλο, μέχρι και αναπηρία.

Μια μέθοδος που χρησιμοποιούσαν ήταν η μέθοδος των ονίσκων-βαρίδια που «τέντωναν» τη σπονδυλική στήλη για να μπει πίσω στη θέση του ο σπόνδυλος- μέθοδος που, σήμερα, χρησιμοποιείται σπάνια, κυρίως σε παιδιά.

Η εξάσκηση της Ιατρικής στην αρχαιότητα στηριζόταν απόλυτα στην κλινική εικόνα του ασθενούς, σε αντίθεση με τη σύγχρονη ιατρική που απαραίτητη είναι η βοήθεια των παρακλινικών εξετάσεων. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι οι γιατροί κατά την αρχαιότητα μπορούσαν με ελάχιστα μέσα που διέθεταν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της εποχής τους, η θεραπεία όμως δεν ήταν πάντοτε εφικτή.

Όπως ένα μικρό παιδί που, όταν βρεθεί μπροστά σε κάτι καινούριο, ενθουσιάζεται, έτσι και εμείς, αν και είχαμε αρχικά κάποιες αμφιβολίες, συνδυάσαμε τις γνώσεις μας και παντρέψαμε τη Βιολογία με τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών. Μας συνεπήρε η ατέλειωτη πραγματεία των προγόνων μας και σκαλίσαμε ένα μόνο κομμάτι. Πεδίο ελεύθερο και έτοιμο, όχι για λίγους αλλά για πολλούς, γιατί μέσα από αυτό ανακαλύπτεις το μεγαλείο των προγόνων μας.

Ατενίζουμε με δέος. Η παρακαταθήκη μεγάλη και εμείς νοιώθουμε μικροί και ασήμαντοι μπροστά τους... υποσχόμαστε όμως ότι θα εργαστούμε αντάξια σε οποιοδήποτε πεδίο και αν βρίσκεται ο καθένας από μας .

Βιβλιογραφία

1. *Ανθολόγιο Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας*, 2011. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΥΑΠ, 117-131
2. Ανδρέα Ι. Βοσκού, 2007. *Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία*, Τόμος 4 (Ιατρική), Λευκωσία
3. Αρχαίοι Έλληνες Ιατροί, 2012. *Απολλώνιος ο Κιτιεύς*, <http://el.wikipedia.org/wiki>